

ВЛИЈАНИЕТО НА ЕКОНОМСКО - СОЦИЈАЛНИТЕ ФАКТОРИ ВРЗ ТУТУНОПРОИЗВОДСТВОТО ВО Р. МАКЕДОНИЈА

Трајко Мицески
Институт за тутун - Прилеп

ВОВЕД

Економско-социјалните фактори имаат посебно влијание врз производството на тутун во нашата земја, зашто крајната цел на секое стопанисување е постигнување на економски ефект, додека пак целта на секоја држава, покрај остварување на економски ефекти, е и обезбедување на егзистенција на населението преку неговата поголема вработеност.

Поголема вработеност во областа на тутунопроизводството може да се постигне особено преку развивање на мали семејни фарми, претпријатија или други облици на

стопанисување. Преку таквиот начин се постигнува поголема ефикасност во работењето, намалување на трошоците на производството, зголемување на продуктивноста и подобри можности за развој на самото производство на тутун.

Целта на овој труд е врз основа на анализа на економските и социјалните аспекти на производството на тутун, да се даде скроман придонес во согледувањето на нивната важност за развојот и унапредувањето на ова производство во нашата земја.

ИЗВОР НА ПОДАТОЦИ И МЕТОД НА РАБОТА

Истражуваната проблематика ја наложи потребата од користење на соодветни податоци објавени од Државниот завод за статистика на Република Македонија и поширока литература која се наведува на крајот на трудот.

Посебен осврт се направи врз расветлувањето на ретроспективните,

моментните и перспективните погледи на значењето на економско-социјалните аспекти на производството на тутун.

Во обработката на податоците се користени: аналитичкиот, математичко-статистичкиот и компаративниот метод. Како платформа се користени секундарни интерни и секундарни екстерни извори на податоци.

ЕКОНОМСКИОТ АСПЕКТ ЗА РАЗВОЈ НА СОВРЕМЕНИ ОРГАНИЗАЦИОНИ ОБЛИЦИ ЗА ПРОИЗВОДСТВО НА ТУТУН

Кога се зборува за економскиот аспект на тутунопроизводството, пред сè се мисли на проучување на економските законитости, манифестации и проблеми поврзани со земјоделското производство на тутунот и неговата обработка до продавање во сува форма.

Содржината на проучувањето на економскиот аспект е поврзана со производството, факторите на производството и факторите на развојот, како

и појавите и манифестациите на учесниците во процесот на производството, обработката и продавањето на сувиот тутун во лист. Всушност, овој аспект е определен од природните, општествените и техничко-технолошките фактори.

Доколку човекот, со користење на своето знаење и умешност, успее да ги стави тие фактори во оптимален динамички однос, тогаш ќе овозможи идеално задоволување на потребите, односно остварување на

оптимално-максимални резултати со оптимално-минимални трошоци.

Подрачјето на истражување на економскиот аспект претежно се заснова на истражување и проучување на следниве области:

а) еволуцијата на тутунот и неговото економско значење во одреден период;

б) основните фактори кои делуваат во земјата (подрачјето, државата) и нивната улога врз развојот на тутунопроизводството;

в) трошочната структура и пазарната (откупната) валоризација на тутунот, односно економскиот ефект од тоа производство;

г) социјалниот (општествениот) аспект,

со посебен осврт врз демографскиот потенцијал, неговата ангажираност или модност за ангажирање во тутунопроизводството;

д) институционалниот приод кон тутунопроизводството.

Проучувањето и истражувањето на секоја наведена област, овозможува да се добие појасна слика за развојот, употребата, значењето и улогата на тутунот по одделни етапи во земјата. Од добиената слика можат да се извлечат заклучоци и определат насоките на идниот развој на тутунопроизводството.

КРАТОК ОСВРТ ВРЗ ЕКОНОМСКОТО ЗНАЧЕЊЕ НА ТУТУНОПРОИЗВОДСТВОТО ВО Р. МАКЕДОНИЈА

Покрај многубројните критики и предупредувања и изразената антипушачка кампања, сепак, без некоја посебна медиумска пропаганда, побарувачката на тутунските производи, а особено на цигарите е континуирана. Тутунот се пуши во секоја земја. Тој, како кафето и алкохолот, се употребува секогаш. Го употребуваат голем број луѓе без разлика на полот, возраста, професијата и положбата. Сознанијата кажуваат дека постојат тенденции неговата употреба да се прошири во спречување или лекување на некои болести¹.

Овие и многу други потреби го оправдуваат производството на тутун.

Неговото значење во нашиот општествено-економски живот е повеќекратно. Меѓу другото, посебно ќе ги истакнеме следниве аспекти:

-по своите специфичности тој е земјоделска и индустриска култура. Како земјоделска култура, со своите биолошки својства може да се одгледува скоро во сите делови од нашата земја, како на почви со повисок така и на почви со понизок бонитет (до VII класа), а тоа значи користење на почвите на кои со одгледување на други поделелски култури не е можно да се постигне таков економски ефект каков што би се постигнал со производството на тутун. Како индустриска култура се јавува преку неговата суровина за обработка и финализација во

тутунската индустрија, која во нашава земја е застапена со 3 големи фабрики за цигари (Прилеп, Скопје и Куманово);

-во неговото производство, односно во дел од производните операции, можат да бидат вклучени луѓе од различна возраст и пол, т.е сите оние кај кои тоа им го дозволува здравствената состојба и кои пројавуваат желба да се занимаваат со тоа;

-неговото производство не се врзува со типични земјоделски домаќинства, туку со него можат да се занимаваат и други домаќинства каде организаторите на производството се вработени во други дејности, па производството на тутун им служи како дополнителен извор на приходи, или пак имаат идеја да развијат мали претпријатија со основна дејност производство на тутун;

-ангажирање на голем обем на работна сила, односно во неговото производство се вклучени просечно над 200.000 лица, што претставува повеќе од 10% од целокупното население во нашава земја;

-обезбедување на рамномерен развој на оваа гранка како по населените места (селата) така и во градовите, со што кај дел од населението од селските средини се смирува миграцијата по градовите, а дел од мигрираното селско население по градовите, за време на производствените операции на тутунот се враќа по селата;

¹ Во едно списание се истакнува дека фабриката за тутун "Лаифинг" во централната кинеска провинција Хубеј, произвела цигари кои го спречуваат заболувањето од рак. Истражувачите на Универзитетот во Северна Каролина сметаат дека тутунот би можел да се покаже доста корисен во пронаоѓањето на лек против сидата. Слични сознанија има и други.

- обезбедување на релативно добри приходи, без поголеми инвестициони и тековни вложувања по домаќинство, но со посебна посветеност од страна на тутуно-производителите;

-тутунот на ниво на Републиката претставува предмет на внатрешната трговија на мало и големо. Прометот на тутун во трговијата на мало, според продажбата на тутун што ја извршиле трговските претпријатија, вклучувајќи ги тука и

продавниците на производните претпријатија и одделни дуќани, е доста голем и изнесува околу 3 % во вкупната трговија, изразено во финансиски показатели т.е денари (Табела 1 и 2).

Внатрешната трговија со тутунот на големо во последните анализирани години (1995-2001) учествува со процент од 10 % до 16 % во вкупната внатрешна трговија на големо во земјава (Табела 3 и 4)

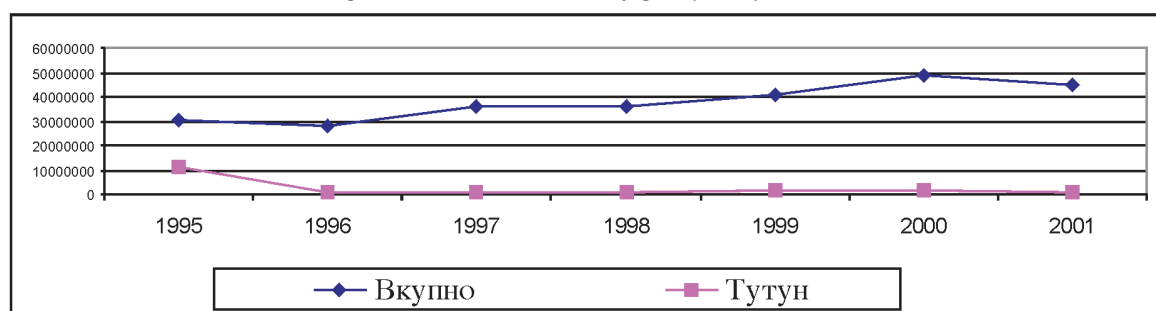
Табела 1- Промет во трговијата на мало по група на производи
Table 1- Retail turnover by groups of products

Во илјади денари / In '000 denars

Години Years	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Вкупно Total	30.527.915	27.892.832	35.778.096	35.769.206	40.413.343	49.105.964	44.996.685
Тутун Tobacco	1.115.991	1.095.749	1.092.127	1.089.827	1.228.031	1.834.795	985.304

Извор:Статистички годишник на Р.Македонија 1998 и 2000, 2002

Графикон 1- Промет во трговијата на мало по група на производи
Figure 1- Retail turnover by groups of products

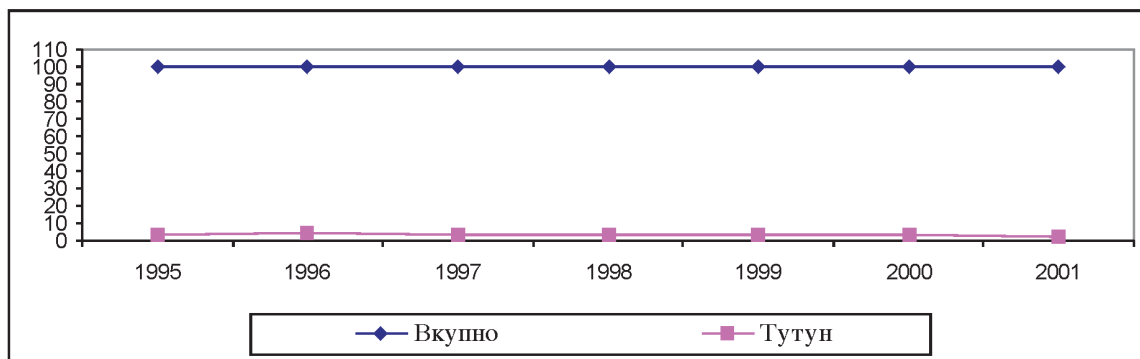
Табела 2 - Структура на прометот во трговијата на мало по група на производи
Table 2 - Structure of retail turnover by groups of products

Во илјади денари / In '000 denars

Години Years	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Вкупно Total	100	100	100	100	100	100	100
Тутун Tobacco	3,7	3,9	3,0	3,0	3,0	3,7	2,2

Извор:Статистички годишник на Р.Македонија 1998, 2000 и 2003.

Графикон 2 - Структура на прометот во трговијата на мало по група на производи
Figure 2 - Structure of retail turnover by groups of products

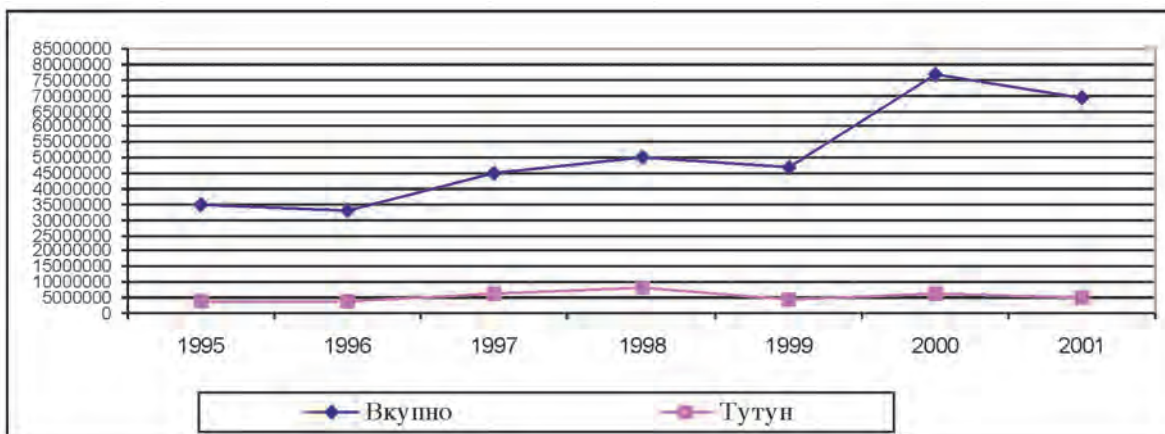
Табела 3 - Промет во трговијата на големо по група на производи
Table 3 - Wholesale turnover by categories of products

Во илјади денари /In '000 denars

Години Years	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Вкупно Total	34.892.751	33.174.111	45.007.519	50.035.192	46.803.550	76.981.312	69.219.494
Тутун Tobacco	3.748.414	3.842.791	6.403.763	7.934.238	4.568.830	6.483.546	5.362.827

Извор:Статистички годишник на Р.Македонија 1998, 2000, 2003,

Графикон 3 - Промет во трговијата на големо по група на производи
Figure 3 - Wholesale turnover by categories of products

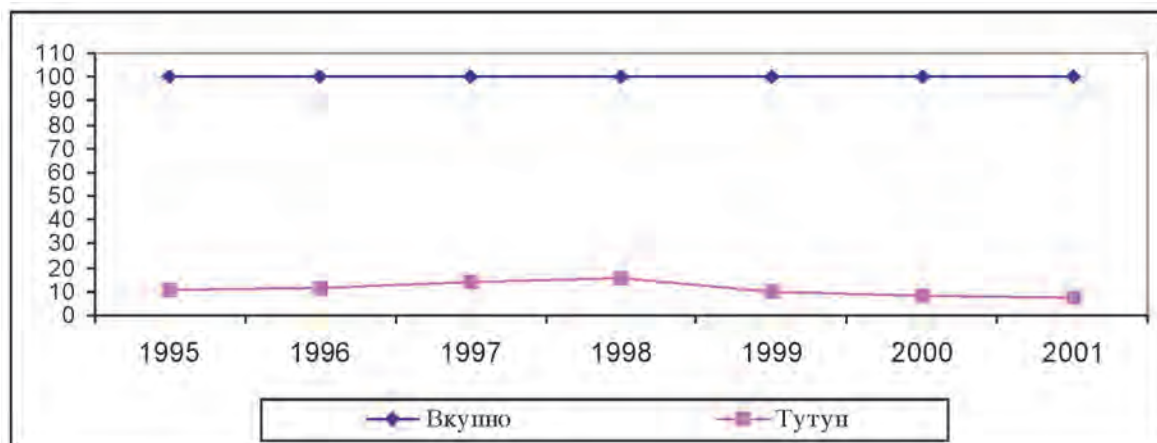

Табела 4 - Структура на прометот во трговијата на големо по група на производи
Table 4 - Structure of wholesale turnover by groups of products

Години Years	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Вкупно Total	100	100	100	100	100	100	100
Тутун Tobacco	10,7	11,6	14,2	15,9	9,8	8,4	7,7

Извор: Извор:Статистички годишник на Р.Македонија 1998, 2000, 2003, Обработката е наша.

Графикон 4 - Структура на прометот во трговијата на големо по група на производи
Figure 4-Structure of wholesale turnover by groups of products

Од табелите за внатрешната трговија се гледа дека е значително учеството на тутунот во трговијата на мало и на големо по количини.

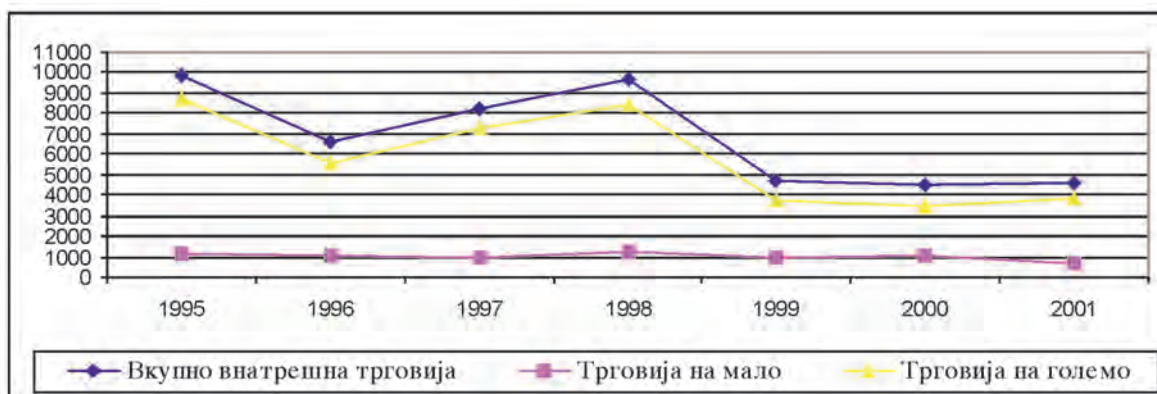
Табела 5 - Промет во трговијата на мало на артикли-тутун
Table 5 - Retail turnover by articles-tobacco

Количеството тони / quantity in tons

Година Years	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Вкупно внатрешна трговија Total home trade	9.860	6.554	8.221	9.664	4.662	4.518	4.551
Трговија на мало Retail turnover	1.145	1.013	968	1.221	947	1.042	691
Трговија на големо Wholesale trade	8.715	5.541	7.253	8.443	3.715	3.476	3.860

Извор: Статистички годишник на Р. Македонија 1998, 2000 и 2002

Графикон 5 - Промет во трговијата на мало на артикли-тутун
Figure 5 - Retail turnover by articles-tobacco

-со целокупното производство во земјата, тутунот обезбедува високо учество во општествениот производ во Републиката, кое се движи од 2,5 % до 4,04 % во зависност од годините;

-со својот квалитет, тутунот претставува важен извозен артикал на земјата, при што извозот во некои години достигнува околу 100 милиони долари (Табела 6 и 7).

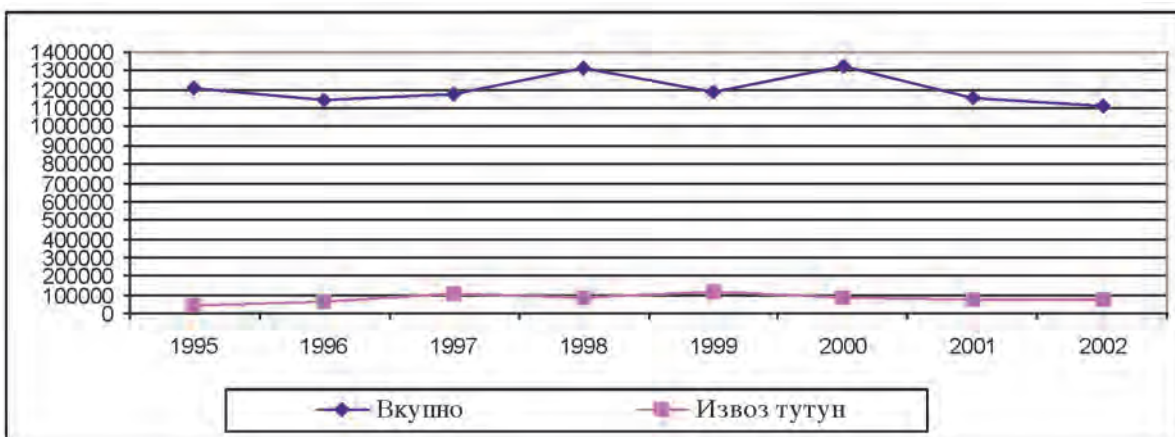
Табела 6 - Извоз по стокoвни сектори
Table 6 - Export grouped according to categories of goods

Во илјади САД долари / In '000 US \$

Години Years	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Вкупно Total	1.204.048	1.147.440	1.180.133	1.310.679	1.191.266	1.322.617	1.157.507	1.115.527
Тутун и преработка на тутун- Извоз Export	39.766	67.432	102.865	80.482	112.986	85.115	74.966	76.215

Извор: Статистички годишник на Р.Македонија 1997, 1998, 2000, 2002 и 2003

Графикон 6 - Извоз по стокoвни сектори
Figure 6 - Export grouped according to categories of goods

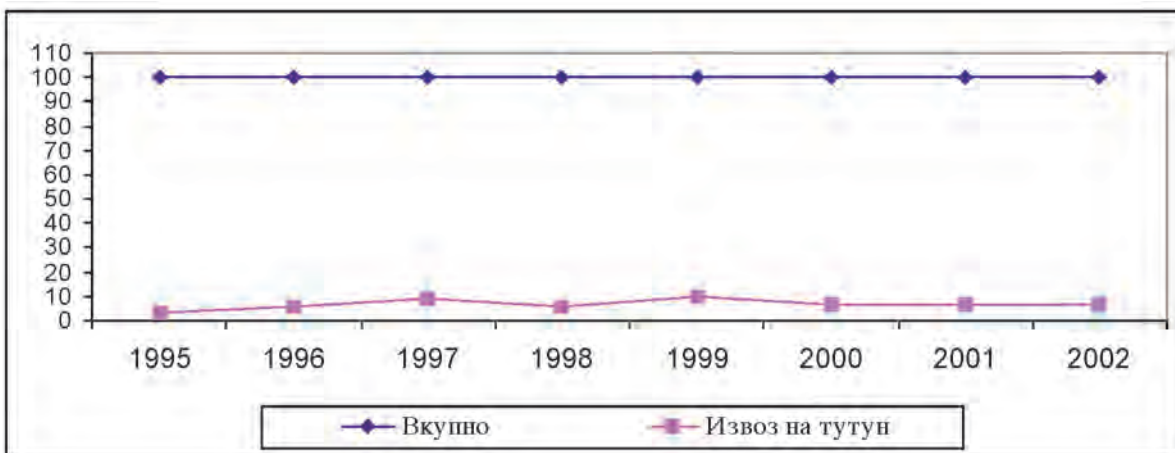

Табела 7 - Учество на извозот на производството и преработката од тутун во вкупниот извоз
Table 7 - The share of tobacco import in the total import of R.Macedonia

Години - Years	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Вкупно Total	100	100	100	100	100	100	100	100
Учество на тутунот и преработките од тутун во вкупниот извоз	3,3	5,8	8,7	6,1	9,5	6,4	6,5	6,8

Извор: Обработката е наша

Графикон 7 - Учество на извозот на производството и преработката од тутун во вкупниот извоз
Figure 7 - The share of tobacco import in the total import of R.Macedonia

Овие и други податоци укажуваат на економското значење и улогата на тутунот како земјоделска и индустриска култура која има особено влијание врз економските состојби во земјава, како кај индивидуалните тутунопроизводители така и кај претпријатијата.

Поголем дел од тутунопроизводителите својата економска егзистенција ја наоѓаат во производството на тутун како основна дејност, а други со средствата оства-

рени преку производството на тутун го дополнуваат својот семеен буџет.

Исто така, доста голем е и бројот на вработените во претпријатијата за производство и преработка на тутун, кои со своите месечни примања го создаваат семејниот буџет.

Бројот на вработените и нивните просечни месечни плати се движат како што е прикажано во Табела 8 и 9.

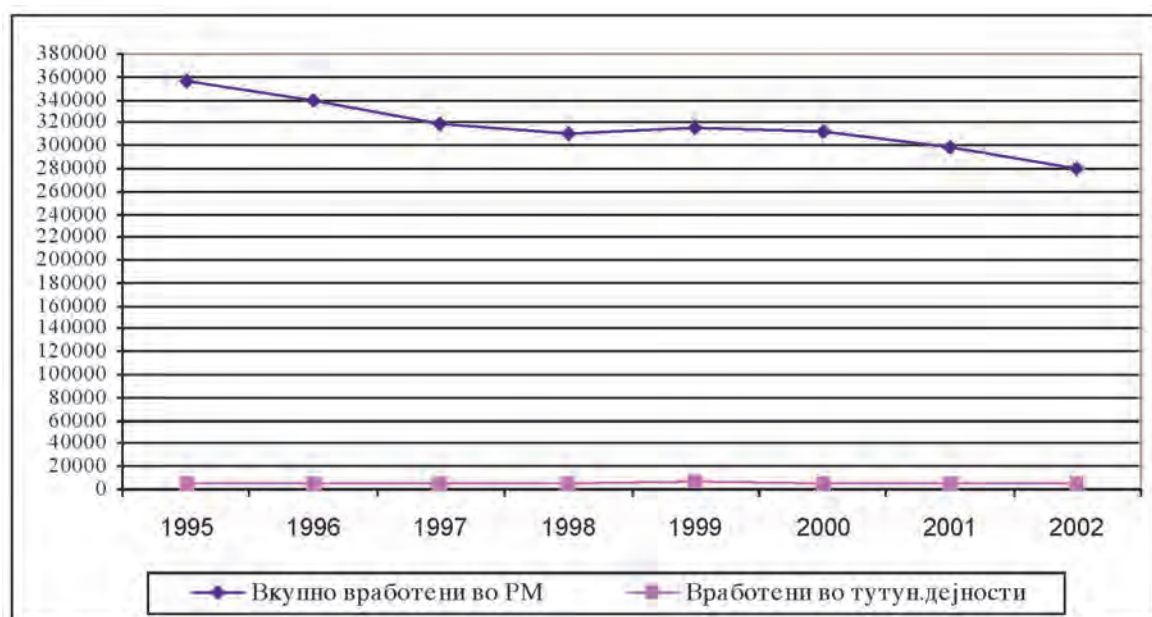
Табела 8 - Работници во Република Македонија по гранки на дејности
Table 8 - Employees in the Republic of Macedonia by field of activity

Годишен просек / Annual average

Години Year	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Вкупно - Total	356.617	339.824	319.453	310.213	315.792	311.716	297.780	279.854
Производство и преработка на тутун Tobacco production & procession	5.660	4.984	4.708	5.246	6.058	5.814	5.182	4.702

Извор: Статистички годишници на Р.Македонија 1991-1999

Графикон 8 - Работници во Република Македонија по гранки на дејности
Figure 8 - Employees in the Republic of Macedonia by field of activity

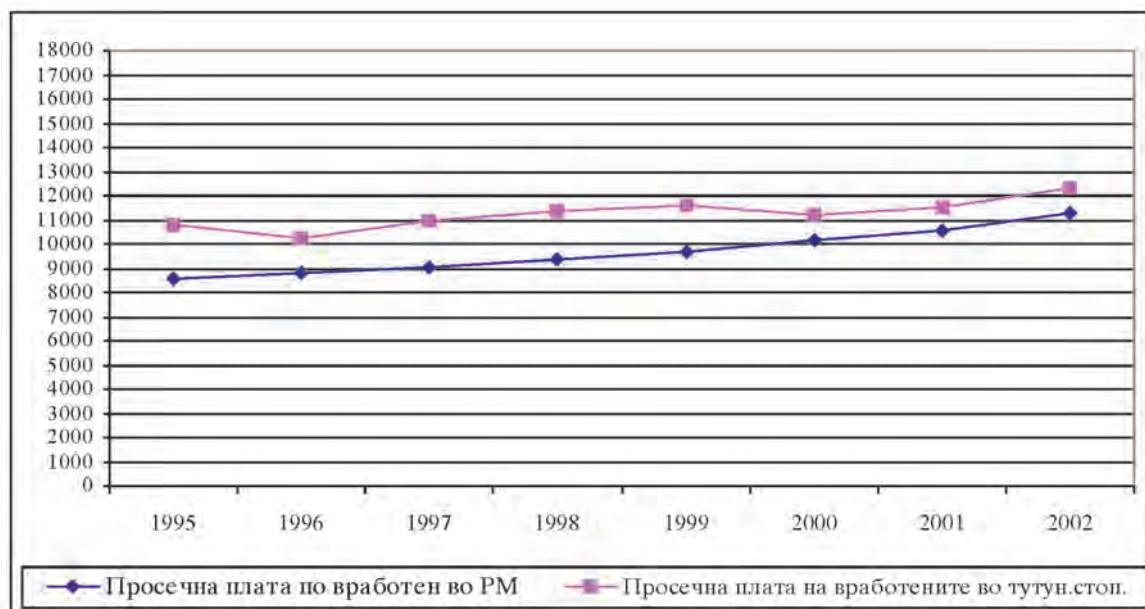
Табела 9 - Нето плати по работник
Table 9 - Net pay per employee

Нето плати по работник во денари / Net pay per employee, in denars

Години-Years	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Вкупно-Total	8.581	8.817	9.063	9.394	9.664	10.193	10.552	11.279
Производство и преработка на тутун	10.776	10.239	10.952	11.391	11.626	11.235	11.554	12.345

Извор: Статистички годишници на Република.Македонија 1991-1999 година.

Графикон 9 - Нето плати по работник
Figure 9 - Net pay per employee

Согласно со претходно изнесеното, мож слободно да се каже дека стопанисувањето со тутунот има големо економско значење за нашата Република,

како од аспект на стабилизирање на економските состојби така и од аспект на подобрување на социјалните состојби.

КРАТОК ОСВРТ ВРЗ СОЦИЈАЛНИОТ АСПЕКТ НА ТУТУНОПРОИЗВОДСТВОТО

Не може да се зборува за значењето на тутунот и неговите активности доколку не се спомене и социјалниот аспект. Имено, општеството го сочинуваат луѓето и тие со својата активност или неактивност придонесуваат за неговото движење и развој.

Со оглед на слабата индустриска развиеност на нашава земја, изобилството на работна рака претставува и важен стопански потенцијал и долгорочен социјален проблем. Показателите во тој поглед не упатуваат на заклучокот дека нашата Република располага

со голем број невработени лица, како и со лица кои сакаат да го подобрат семејниот буџет преку ангажирање на невработените членови од семејството во соодветни дејности каде ќе модат без посебни проблеми да дадат свој придонес. Меѓу многубројните други дејности, особено се истакнува и производството на тутун.

Може слободно да се каже дека тутунопроизводствената дејност вклучува голем дел од населението, кое преку неа наоѓа своја егзистенција или пак го дополнува

семјниот буџет. Иако со развојот на техниката оваа гранка губи дел од својата трудоинтензивност, сепак, најдолгиот нејзин процес, т.е. берењето и нижењето, се' уште бара вклучување на поголем број лица.

подолгорочен период (повеќе од половина век) говорат дека во тутунопроизводството како основна или дополнителна дејност, во некои години биле вклучени и над 10 % од целокупното наше население (Табела 10).

Ретроспективните податоци за еден

Табела 10 - Број на производители и просечно засадена површина под тутун на тутунопроизводител
Table 10 - Number of farmers and planted area per farmer

Р.б. №	Години Years	Број на	Засадена површина	Просечни површина
		тутунопроизводители Farmers	во хектари Planted-Area	на тутунопроизводител во ха Area per farmer
1	1950	35,506	9,665	0.27
2	1951	33,621	12,002	0.36
3	1952	33,599	8,744	0.26
4	1953	78,296	17,361	0.22
5	1954	78,311	18,704	0.24
6	1955	79,327	21,856	0.28
7	1956	76,876	21,061	0.27
8	1957	92,987	28,447	0.31
9	1958	85,267	25,352	0.30
10	1959	78,481	23,953	0.31
11	1960	60,343	20,435	0.34
12	1961	62,409	14,105	0.23
13	1962	74,809	20,286	0.27
14	1963	101,375	28,523	0.28
15	1964	104,697	32,632	0.31
16	1965	96,507	32,184	0.33
17	1966	103,910	34,342	0.33
18	1967	98,420	31,599	0.32
19	1968	79,584	30,103	0.38
20	1969	77,558	27,160	0.35
21	1970	69,586	28,833	0.41
22	1971	65,392	26,986	0.41
23	1972	69,770	28,983	0.42
24	1973	71,886	28,962	0.40
25	1974	69,913	30,084	0.43
26	1975	78,776	33,132	0.42
27	1976	79,408	32,739	0.41
28	1977	74,313	31,355	0.42
29	1978	67,536	29,116	0.43
30	1979	59,677	27,016	0.45
31	1980	55,355	26,502	0.48
32	1981	50,831	25,442	0.50
33	1982	60,259	26,984	0.45
34	1983	58,757	27,096	0.46
35	1984	53,692	25,923	0.48
36	1985	71,033	28,505	0.40
37	1986	80,256	30,216	0.38
38	1987	57,826	25,465	0.44
39	1988	54,440	18,534	0.34
40	1989	49,135	24,456	0.50
41	1990	38,809	20,825	0.54
41	1991	40,750	18,324	0.45
43	1992	49,348	22,497	0.46
44	1993	53,809	21,373	0.40
45	1994	35,416	14,864	0.42
46	1995	24,752	10,891	0.44
47	1996	27,110	11,738	0.43
48	1997	33,050	19,290	0.58
49	1998	54,661	25,016	0.46
50	1999	44,822	24,700	0.55
51	2000	37,617	16,205	0.43

Извор: Анализи на СОЗТ, Југотутун - Скопје, Гласници на Стопанска комора на Р.Македонија и Информации на Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство на РМ.

Исто така, од табелата се забележува дека во анализираниот период има постепено зголемување на просечната површина на засаден тутун по тутунопроизводител. Тоа произлегува оттаму што употребата на механизација (трактори, машини за садење и нижење и друга опрема), како и транзиционите процеси, иницираат окрупнување на дејностите, со постојана коцентрација на тутунопроизводителите кон една основна дејност, т.е. тутунопроизводството. Употребата на механизација овозможува забрзување и олеснување на процесите во тутунопроизводството па затоа и бројот на просечно засадените хектари по тутунопроизводител од 0,2 ха во шеесеттите години денес е зголемен на 0,5 ха. Од друга

страна, пак, имајќи ги предвид светските искуства, во натамошниот период може да се очекува развивање на тутунопроизводството како семеен бизнис и како основна дејност, при што е можно зголемување на просечните површини под тутун кај одделни тутунопроизводители.

Цениме дека тутунопроизводството и во иднина ќе биде една од позначајните дејности во нашата Република. Затоа, потребен е и современ приод кон истото, користење на природните, економските, демографските, социјалните и други аспекти, како и следење на развојот на техниката и технологијата, науката и искуството во современите земји.

ЗАКЛУЧОК

Економско-социјалните аспекти говорат дека тутунопроизводството има посебно значење за нашава земја. Како земјоделска култура, тутунопроизводството ангажира над 200.000 лица, што претставува околу 10% од целокупното население во земјава. Тоа обезбедува релативно високи приходи, без поголеми инвестициони и тековни вложувања по домаќинство, претставува значаен предмет на внатрешната трговија на

мало и големо.

Во вкупната внатрешна трговија на големо во земјава тутунот учествува со процент од 10 % до 16 %, додека пак како извозен артикал во некои години има остварено приход и до 100 милиони долари.

Со оглед на слабата индустриска развиеност на нашава земја, тутунопроизводството претставува вадна стопанска дејност на голем дел од населението.

ЛИТЕРАТУРА

1. Brown A.B., Suell W.M. & Tiller U.H. 1999. The changing political environment for tobacco – implications for southern tobacco farmers, rural economics, taxpayers and consumers. *Journal of Agricultural and Applied Economics*, 31(2): 291-309.
2. Chung C. & Ukponk G. 1981. The world tea economy: an econometric model: its structure, performance and respects. In *World Bank*. 1981. vol. 1, pp. V-1-V-49.
3. Commission of the European Communities, COUNCIL REGULATION fixing the premiums and guarantee thresholds for leaf tobacco by variety group and Member state for the 2002, 2003 and 2004 harvests and amending Regulation (EEC) No 2075/92, Brussels, 21.11.2001 COM (2001) 684 final 2001/0276 (CNS).
4. FAO. 1989. The economic significance of tobacco. FAO ESD Paper 85. Rome.
5. Hallam D. 1990. Econometric modelling of agricultural commodity markets. London, Routledge.
6. Македонска Академија на науките и уметностите, 1997. Национална стратегија за

економскиот развој на Република Македонија, Скопје, година.

7. Markuart R. 1994. Современи пристапи во менаџментот-Менаџмент во агробизнисот. Институт за социолошки и политичко-правни истражувања, Скопје.

8. Мицески Т. 1997. Некои аспекти на развојната стратегија на тутунското стопанство. 18-ти Симпозиум за тутун, Охрид.

9. Мицески Т. 2004. Развој на тутунопроизводството во Р.Македонија согласно интенциите на Европската Унија, Здружение на агроекономисти на Република Македонија, Скопски саем Скопје и ГТЗ-Агропромоција-Скопје.

10. Мурарцалиев А. 1999. Нов приод кон предметот економика на аграрот, Астра Арт, Скопје.

11. Наумоски К. и др. 1977. Современо производство на тутун. НИК Наша Книга, Скопје.

12. Попоски Љ. 2001. Состојби и перспективи на ориенталските тутуни на пазарот, Метафора, Прилеп.

13. Sadoulet E. & A. de Janray. 1995. Quantitative development analysis. Baltimore, USA, Johns Hopkins University Press.

14. Статистички годишници на Република Македонија,

15. Стратегијата за развој на земјоделството, шумарството и водостопанството во

Македонија, Република Македонија министерство за земјоделство, шумарство и водостопанство, Скопје, јануари 1996 година.

16. Tobacco Briefing. 1994. "International Tobacco Growers Association", East Grinstead, West Sussex RH 18 5FA, England.

THE EFFECT OF ECONOMIC AND SOCIAL FACTORS ON TOBACCO PRODUCTION IN THE R. MACEDONIA

Trajko Miceski

Tobacco Institute-Prilep

SUMMARY

A profound investigation was carried out to study some more important economic and organizational aspects for development of farm production of tobacco, which contribute to increased employment, social security and effectiveness of the production.

Based on the results, it might be stated that the Republic of Macedonia possesses excellent possibilities for development of farm production, which will not only contribute to its improvement but will also make conditions for making profit and employment of the whole family. Tobacco has a special role both as agricultural and industrial plant. As agricultural plant it engages about 200.000 persons, which is 10 % of the population, and as an industry branch it regularly employees about 4.500 people.

Author's address:

Trajko Miceski

Tobacco Institute-Prilep

Kicevski pat, bb

7500 Prilep

Republic of Macedonia